

Azem KOŽAR¹

THE INFLUENCE OF SOCIAL CHANGES ON THE STATUS POSITION OF THE ARCHIVES AND THE DEVELOPMENT OF THE ARCHIVAL ACTIVITY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA (1990-2018)

Abstract

Social changes in which the erosion of one party socialism and the introduction of a multiparty pluralist system of power affected the entire ex-Yugoslav territory in 1990. They have fought in the complex circumstances of national conflicts between the ruling political structures on the most important issues of the structure of the country's socio-political and economic system. These disagreements, among other things, led to a four-year war in Bosnia and Herzegovina (1992-1995). After that, in the post-war period that is still taking place, in the conditions of establishing a complicated constitutional organization of the country, national and political arguments have continued, with which the process of social transition has significantly slowed down.

All these transitional changes of the Bosnian-Herzegovinian society that still exist have had and have a direct reflection on the status of archives, that is, the management of archives, as well as the development of archival activity as a whole. Until the war, the unique archival service (Archives of B&H with its parent function and eight regional archives) was divided and organized according to the new administrative structure of the country (states, two entities, ten cantons and the Brčko District of B&H). Existing archives found themselves in new status positions, under the jurisdiction of new founders, the supervising function of the Archive of B&H was gone, new archives were formed and decentralization took on the characteristics of anarchy. This has slowed down to a considerable extent, and the development of the archival activity of Bosnia and Herzegovina continues to slow down. This paper points to the course and character of these changes and their reflection on archives and archival activities as a whole.

Key words: *Bosnia and Herzegovina, social change, war circumstances, transition, archives, archive status, archivists, archive activity, development strategy.*

---

1 Prof. ddr. Azem KOŽAR, PU "Arhivza registraturnu, arhivsku i dokumentarnu građu u privatnom vlasništvu" (u osnivanju) Tuzla, Put Križani broj 261, 75.000 Tuzla, Bosna i Hercegovina, e-mail: kozar.azem@bih.net.ba

L'INFLUENZA DEI CAMBIAMENTI SOCIALI SULLO STATUS DEGLI ARCHIVI E LO SVILUPPO DELL'ATTIVITÀ ARCHIVISTICA IN BOSNIA ERZEGOVINA (1990-2018)

Abstract

I cambiamenti sociali e l'erosione del socialismo a partito unico e l'introduzione di un sistema di potere pluralista multipartitico hanno interessato l'intero territorio ex jugoslavo nel 1990. Si è combattuto nelle complesse circostanze dei conflitti nazionali tra strutture politiche dominanti sulle questioni più importanti della struttura del sistema socio-politico ed economico del paese. Questi disaccordi, tra le altre cose, hanno portato a una guerra di quattro anni in Bosnia Erzegovina (1992-1995). Dopo di che, nel dopoguerra, che è ancora in corso, nelle condizioni per la creazione di una complicata organizzazione costituzionale del paese, sono proseguite le argomentazioni nazionali e politiche, causan le quali il processo di transizione sociale è statpotevolmente rallentato.

Tutti questi cambiamenti transitori della società bosniaco-erzegovina ancora esistenti hanno avuto riflessi diretti sullo status degli archivi, cioè la gestione degli archivi, nonché lo sviluppo dell'attività archivistica nel suo insieme. Fino alla guerra, il servizio di archiviazione unico (Archivi di Bosnia Erzegovina con la sua funzione principale e otto archivi regionali) era diviso e organizzato secondo la nuova struttura amministrativa del paese (stati, due entità, dieci cantoni e il distretto di Brčko di Bosnia Erzegovina). Gli archivi esistenti si sono trovati in nuove posizioni, sotto la giurisdizione di nuovi fondatori, la funzione di supervisione dell'Archivio di Bosnia Erzegovina era sparita, si sono formati nuovi archivi e il decentramento ha assunto le caratteristiche dell'anarchia. Ciò ha rallentato in misura considerevole lo sviluppo dell'attività archivistica della Bosnia ed Erzegovina, che continua a rallentare. Questo documento mostra il corso e il carattere di questi cambiamenti ed il loro riflesso sugli archivi e le attività archivistiche nel loro insieme.

Parole chiave: *Bosnia Erzegovina, cambiamento sociale, circostanze di guerra, transizione, archivi, status degli archivi, archivisti, attività archivistica, strategia di sviluppo.*

VPLIV DRUŽBENIH SPREMEMB NA STATUSNI POLOŽAJ ARHIVOV IN RAZVOJ ARHIVSKE DEJAVNOSTI V BOSNI IN HERCEGOVINI (1990-2018)

Izvleček

Družbene spremembe, s katerimi je prišlo do erozije enopartijskega socialističnega sistema in s katerim je vpeljan večstrankarski pluralni sistem oblasti, so zajele leta 1990 celotno območje bivše Jugoslavije. Te spremembe so se odvijale v kompleksnih okoliščinah nacionalnih konfliktov vladajočih struktur glede najpomembnejših vprašanj strukture družbeno-političnega in gospodarskega sistema v državi. Nesoglasja so, med drugim, pripeljala do štiriletne vojne vihre v Bosni in Hercegovini (1992-1995). V povojnem obdobju, ki še zmeraj traja, v času vzpostavitve komplicirane ustavne ureditve države so se nacionalna in politična trenja nadaljevala, s čimer se je proces družbene tranzicije precej upočasnil.

Vse te tranzicijske spremembe bosansko-hercegovske družbe, ki še zmeraj trajajo, se odražajo tudi na statusu arhivov oziroma a upravljanje z arhivi, kot tudi na razvoj arhivske dejavnosti v celoti. Arhivska služba, ki je bila do vojne enotna (Arhiv BiH z matično funkcijo in osem regionalnih arhivov) se je razdružila in organizirala v skladu z novo upravno ureditvijo države (država, dve entiteti, deset kantonov ter Brčko distrikt BiH). Obstoječi arhivi so se znašli na novih statusnih položajih pod pristojnostjo novih ustanoviteljev, matična funkcija Arhiva BiH se je 'stalila', ustanovljeni so novi arhivi, decentralizacija pa kaže znake anarhije. To je v precejšnji meri upočasnilo in še naprej upočasnjuje razvoj arhivske dejavnosti v Bosni in Hercegovini. V tem prispevku bo prikaza tok in značaj teh sprememb in kako so se odražale na arhivih in arhivsko dejavnost nasploh.

Ključne besede: *Bosna in Hercegovina, družbene spremembe, vojne okoliščine, tranzicija, arhivi, status arhivov, arhivisti, arhivska delavnost, strategija razvoja.*

UTICAJ DRUŠTVENIH PROMJENA NA STATUSNU POZICIJU ARHIVA I RAZVOJ ARHIVSKE DJELATNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE (1990-2018)

Abstrakt

Društvene promjene u kojima je došlo do erozije monopartijskog socijalističkog i uvođenja višepartijskog pluralnog sistema vlasti zahvatile su cijeli eks jugoslovenski prostor 1990. godine. Odvijale su se u složenim okolnostima nacionalnih sukobljavanja vladajućih političkih struktura na najvažnijim pitanjima strukture društveno-političkog i privrednog sistema zemlje. Ta neslaganja su, između ostalog, dovela do četvorogodišnjeg ratnog sukoba u Bosni i Hercegovini (1992-1995). Nakon toga, u postratnom razdoblju koje još uvijek traje, u uslovima uspostave kompliciranog ustavnog uređenja zemlje, nastavljena su nacionalna i politička trvenja, čime je proces društvene tranzicije značajno usporen.

Sve te tranzicijske promjene bosanskohercegovačkog društva koje još uvijek traju, imale su i imaju direktnog odraza na status arhiva, odnosno upravljanje arhivima, kao i na razvoj arhivske djelatnosti u cjelini. Do rata jedinstvena arhivska služba (Arhiv BiH sa matičnom funkcijom i osam regionalnih arhiva) je razjedinjena i organizirana prema novom administrativnom ustroju zemlje (država, dva entiteta, deset kantona i Brčko distrikt BiH). Postojeći arhivi su se našli u novim statusnim pozicijama, u nadležnosti novih osnivača, 'istopila' se matična funkcija Arhiva BiH, formirani su novi arhivi, decentralizacija je poprimila obilježja anarhije. To je u dobroj mjeri usporilo, i dalje usporava, razvoj arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine. U ovom radu se ukazuje na tok i karakter tih promjena i na njihov odraz na arhive i arhivsku djelatnost u cjelini.

Ključne riječi: *Bosna i Hercegovina, društvene promjene, ratne okolnosti, tranzicija, arhivi, status arhiva, arhivisti, arhivska djelatnost, strategija razvoja.*

1. ARHIVI I ARHIVSKA DJELATNOST BOSNE I HERCEGOVINE DO 1990/92. GODINE

Određeni oblici arhivske djelatnosti na području Bosne i Hercegovine prisutni su u vrijeme višestoljetne osmanske vladavine (1463-1878), a naročito u toku četrdesetogodišnje austrougarske uprave (1878-1918). Međutim, organizirana arhivska djelatnost (propisi, arhivi i dr.) ustrojena je tek nakon Drugog svjetskog rata: osnivanjem Arhiva BiH (1947) i potom sukcesivno mreže regionalnih arhiva (u Sarajevu, Banjaluci, Mostaru, Travniku, Tuzli, Doboju, Foči i Bihaću). To je imalo bitnog odraza na ukupno stanje arhivske građe (količina, cjelovitost, očuvanost i sl.), kao i na organizacione, stručne i naučne domete arhivske djelatnosti u cjelini. U osnovi arhivi i arhivska djelatnost imaju tri prepoznatljive faze (etape) u svom razvoju: prva, (od osnivanja Arhiva BiH 1947. do agresije na BiH 1992.) predstavlja vrijeme njihovog ustrojavanja i uobličavanja - odnosno stasavanja i zrenja, druga etapa obuhvata ratno vrijeme (1992-1995) koje je donijelo destrukcije svih vrsta, i treća etapa, koja je u toku, čini vrijeme od okončanja rata 1995, a karakteriše je obnova i stabilizacija stanja arhiva i arhivske djelatnosti (Kožar, Balta, 2004, str. 151-159).

Neka temeljna pitanja organizacije i rada arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine (arhivi, arhivska mreža, arhivski prostor i oprema, arhivski propisi, arhivska građa, arhivski kadrovi i dr.) aktuelna su od početaka njenog ustrojavanja 1947. pa sve do kraja 2018. godine i dalje (Kožar, 2013, str. 104-105). Na dinamiku njihove realizacije usmjeravajuće su utjecale aktivnosti arhiva i arhivske djelatnosti u cjelini, a odlučujuće društveno-političke okolnosti oličene u političkoj volji centara moći, dok su orijentirajuća, i za jedne i za druge, bila stajališta međunarodne zajednice iskazana u međunarodnim pravnim i društvenim aktima. Ovo je u osnovi karakteristika razvoja arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine u svim etapama njenog funkcioniranja.²

Statusna pozicioniranost arhiva u državi i društvu, dugo vremena je bilo aktualno pitanje u mnogim zemljama svijeta. Vremenom su se ustalila dva dominantna statusna modela: arhivi kao dio administrativno-upravnog aparata (istočno-evropske zemlje) i arhivi kao institucije kulture (zapadne zemlje). Ovo je i danas aktualno pitanje u zemljama koje se nalaze u procesu tranzicije.

O statusu arhiva i arhivske djelatnosti u Bosni i Hercegovini, kao i u ostalim republikama eks Jugoslavije do početka procesa njene disolucije (1990), dugo vremena je bilo puno dilema. U Bosni i Hercegovini je preovladavalo stajalište o arhivima kao institucijama kulture, sa oko 80% upravne i oko 20% kulturne funkcije. Arhivi svih nivoa: Arhiv Bosne i Hercegovine i osam regionalnih arhiva, bili su u tom statusu, sa sinhronizirajućom matičnom funkcijom Arhiva Bosne i Hercegovine. Takva stručna i društvena (sistemska) opredjeljenja uobličavana su postepeno arhivskim zakonodavstvom, koje je do 1971. godine bilo uglavnom jedinstveno na području bivše SFR Jugoslavije, da bi od tada bilo oblikovano bosanskohercegovačko arhivsko zakonodavstvo, koje je u osnovi bilo kompatibilno sa arhivskim propisima ostalih republika. Po njemu, osnivači arhiva su bili organi republičke zakonodavne vlasti. Do 1962. godine arhivi su u Bosni i Hercegovini imali status državnih ustanova, a od tada su u statusu ustanova iz oblasti kulture (Kožar, 2010, str. 171-185). Takvo opredjeljenje je definitivno uobličeno arhivskim zakonodavstvom: *Zakonom o arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine* („Sl. list SRBiH“, br. 21/87) i

2 O djelovanju i funkcioniranju arhiva i arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine, objavljeno je više priloga bosanskohercegovačkih arhivista. Najveći broj priloga objavljen je u bosanskohercegovačkim arhivskim časopisima, prije svih u *Glasniku arhiva i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine i Arhivskoj praksi*, ali i u monografijama i vodičima pojedinih arhiva. Više radova je sukcesivno objavljivano i u inostranim arhivističkim časopisima: *Arhivist, Arhivski pregled, Sodobni arhivi, Atlanti* i dr.

podzakonskim aktima, kao i projekcijom *Standarda i normativa* (Jerić, Hadžagić, 1991),³ koji su donijeti 1991. godine sa ciljem usmjerenja na eksplicitno određenje društvene i državne funkcije arhiva.

Iako je nominalno arhivska djelatnost definirana kao djelatnost od posebnog društvenog interesa, mnoga važna pitanja su ostala nedorečena i neriješena. Dvojna funkcija arhiva (upravna i kulturna) imala je za posljedicu poteškoće u finansiranju, a što je za sobom povlačilo i brojne druge dileme i slabosti: prostor, kadrovi, oprema itd. Ipak, nasuprot svim tim poteškoćama arhivi i arhivska djelatnost su u ovoj fazi razvoja postali društveno relevantna djelatnost, a što potvrđuju i postignuti rezultati: raspolagali su prostorom od 11.207 metara dužinskih, preuzeli su 3.040 arhivskih fonda i zbirke sa oko 22.620 metara dužnih arhivske građe, imali su 147 arhivskih zaposlenika, ostvarili su stručni nadzor u 11.997 prioriternih registratura, arhivistički sredili oko 60% preuzetog arhivskog fonda itd., dok su tehnička opremljenost i informatizacija arhiva bili na niskim razinama. Arhivi su stasali u mjeri da su postali svjesni svih prednosti i nedostataka u percepciji ove djelatnosti u državi i društvu, da su pravilno uviđali unutarnje slabosti struke, ali i da su sami znali da projiciraju viziju razvoja ove djelatnosti u budućnosti, itd. Dakle, dijagnoza stanja je postojala, vizija razvoja također, dok je predstojala bitka za implementaciju svega toga u arhivskoj pragmatiki. (Jerić, Hadžagić, 1991, str. 55-120; Kožar, 1991, str. 37-49).

2. RATNA ETAPA ARHIVA I ARHIVSKE DJELATNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE (1992-1995)

Tranzicija bosanskohercegovačkog društva je, kako je naprijed naznačeno, započela višestranačkim izborima krajem 1990. godine, kojima je okončano razdoblje monopartijskog socijalističkog sistema i uveden višestranački sistem liberalne demokratije. Nova vlast je uspostavljena koalicijom tri pobjedničke nacionalne stranke: Stranke demokratske akcije (SDA), Srpske demokratske stranke (SDS) i Hrvatske demokratske zajednice (HDZ). Te političke promjene dovele su do strukturalnih promjena u svim sferama države i društva: u upravi, politici, privredi, ekonomiji, obrazovanju, kulturi. Započela je pretvorba društvenog i dijela državnog vlasništva u privatno, nestale su ranije političke strukture i uspostavljene nove, otvoreni su procesi uspostavi sistema tržišne ekonomije. Očekivalo se da sve te promjene doprinesu bržem i svestranom razvoju bosanskohercegovačkog društva. Međutim, to se nije dogodilo u cjelini uzevši iz najmanje dva razloga: uslijed uticaja vanjskih faktora koji su se manifestirali kroz proces disolucije eks Jugoslavije na njene sastavne dijelove (federalne jedinice), te uslijed unutarstranačkih (i međunacionalnih) neslaganja, posebno u odnosu na tekuće disolutivne procese. I jedni i drugi faktori su doveli do četverogodišnjeg rata (1992-1995), po rezolucijama Vijeća sigurnosti do agresije susjednih država na Bosnu i Hercegovinu, kojim je proces tranzicije usporen pa i onemogućen, uz brojne i veoma teške posljedice po bosanskohercegovačko društvo, sve narode i građane (Čekić, 2004), što je tema za sebe.

U toku četverogodišnjeg rata značajno su promijenjene okolnosti u kojima se odvijao ukupan životni proces – pa i u odnosu na arhive i arhivsku građu kao kulturno dobro. Međunarodni pravni i drugi propisi uglavnom nisu primjenjivani, naprotiv, grubo su kršeni, između ostaloga i na način da su skloništa kulturnih dobara (arhivi, biblioteke, instituti, muzeji i dr.) koja su bila obilježena odgovarajućim međunarodnim znacima, namjerno

3 *Standardima i normativima za arhivsku djelatnost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1991, str. 55, arhivi su definirani kao „kompleksne, polifunkcionalne institucije koje istovremeno i nedjeljivo obavljaju društvenu ulogu: a) upravnih organizacija u oblasti kulture, b) informativno dokumentacionih centara, c) kulturno-obrazovnih ustanova i d) naučno-istraživačkih ustanova“.

granatirana. Ni nacionalni (bosanskohercegovački) propisi o zaštiti kulturnih dobara se nisu dosledno provodili na cijelom području BiH. Sve je to uticalo da su naznačena prijeratna društvena i stručna stremljenja na planu razvoja arhivske djelatnosti prekinuta. Usljed niza okolnosti, koje se ponajviše tiču karaktera rata u Bosni i Hercegovini, prijeratni arhivski propisi nisu provedeni u većem dijelu zemlje. Ovo i pored toga što je rad arhiva u uslovima rata bio nominalno uređen odredbama važećih propisa, kojima su se nastojala implementirati međunarodna pravna akta (*Brguljan, 1985, str. 74-147*),⁴ te nizom stručnih arhivskih upustava.

Ratom je narušena organizaciona struktura, nadležnosti i mogućnosti normalnog rada arhivskih ustanova, a njihova djelatnost je značajno reducirana. Arhivi su radili u skladu sa propisima koji su doneseni na područjima koje su kontrolirale dvije vojske: Armija BiH (čiju je komponentu činilo Hrvatsko vijeće obrane), te Vojska Srpske Republike BiH. U osnovi do donošenja novih propisa⁵, arhivska djelatnost se zasnivala na odredbama *Zakona o arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine* iz 1987. godine, razumljivo u mjeri u kojoj su postojali elementarni uvjeti za funkcioniranje arhiva. Ono što je promijenjeno u ratnim okolnostima sa aspekta statusne pozicije arhivskih ustanova, svakako je činjenica da su arhivi, bez obzira na razlike u propisima na područjima koje su kontrolirale zaraćene vojske, bili maksimalno podržavljani. Sve funkcije arhiva su, osim nekih izuzetaka koje su u vezi sa intenzitetom ratnih zbivanja, svedene na zaštitu i čuvanje arhivske građe pohranjene u arhivima, arhivskih prostora i zaposlenika.⁶

U toku ratne etape razvoja (1992-1995) došlo je do destrukcija i stradanja i na polju arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine. Između ostalog stradalo je oko 80.000 metara dužnih arhivske građe koja se najvećim dijelom nalazila izvan arhiva (*Kožar, 1999, str. 287-292*), stradao je i dio arhivske građe u arhivima, stradali su arhivski objekti, došlo je do korištenja jednog dijela arhivskog prostora za ratne potrebe, značajno je reducirana kadrovska osnova arhiva itd. Kada se analiziraju uticaji i posljedice svih tih ratnih okolnosti, onda se neminovno dolazi do zaključka da je u arhivskoj djelatnosti ne samo zaustavljen razvoj, već je došlo do brojnih destrukcija koje su refleksija ukupnih vojnih i društveno-političkih zbivanja unutar Bosne i Hercegovine, pa je bilo sasvim logično što je sanacija takvoga stanja dugo trajala.

4 Radi se o međunarodnim konvencijama kojima je uređeno pitanje zaštite arhivske građe u ratnim okolnostima, kakva je *Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba*, donijeta u Hagu 1954. godine i mnoge druge. Što se tiče strukovnih upustava, osnovne smjernice su utvrđene na ovu temu organiziranom Savjetovanju arhivskih radnika Jugoslavije, održanom 1987. godine u Tuzli.

5 Na području pod kontrolom Armije BiH donijeti su sljedeći propisi: *Uredba sa zakonskom snagom o ustanovama* („Sl. list R BiH”, br. 6/92) i *Zakon o ministarstvima i upravnim organizacijama Republike BiH* („Sl. list R BiH”, br. 6/92). Na području pod kontrolom Vojske Srpske Republike (SR) BiH donijeti su: *Odluka o osnivanju Arhiva SR BiH* („Sl. glasnik SR BiH”, broj 8/92), *Naredba o zbrinjavanju i zaštiti kulturnih dobara* („Sl. glasnik SR BiH”, br. 13/92), *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ministarstvima* („Sl. glasnik SR BiH”, br.15/92), te *Zakon o ministarstvima* („Sl. glasnik SR BiH”, br. 19/93).

6 O radu bosanskohercegovačkih arhiva u ratnim okolnostima napisano je više radova, između ostaloga ovoj problematici su dominantno posvećena tri broja *Glasnika arhiva i Društva arhivskih radnika BiH*, brojevi 32, 33 i 34, Sarajevo, 1992/93., 1993/94. i 1995/96.

3. UTICAJ POSTRATNIH TRANZICIJSKIH PROMJENA NA ARHIVE I ARHIVSKU DJELATNOST (1996-2018)

Ratno stanje u BiH okončano je Dejtonskim mirovnim sporazumom novembra 1995. godine. Njime je, Anexom 4 koji čini Ustav države BiH, uspostavljen novi administrativno-državni sistem, znatno drugačiji od prijeratnog (*Dejtonski sporazum, nedati-rano*).⁷ Time se promijenio društveni sistem, utvrđeno novo administrativno ustrojstvo Bosne i Hercegovine, te u cjelini uzevši poremećen prijeratni sistem vrijednosti. Sve te promjene, kao i brojna lutanja i nesnalaženja organa vlasti u tekućem tranzicijskom prestrojavanju države i društva, razumljivo, imale su odraza i na stanje arhiva i arhivske djelatnosti.

Naime, novim Ustavom je Bosna i Hercegovina uređena kao država dva entiteta: Federacija BiH (51% teritorija) koja je administrativno podijeljena na deset kantona, i Republika Srpska (49% teritorija) čiji je prostor administrativno jedinstven. Za područje prijeratne općine Brčko određena je posebna međunarodna arbitraža, koja je kasnije rezultirala uspostavom Brčko Distrikta BiH, kao zasebne administrativne jedinice u okviru države Bosne i Hercegovine. Osim nekih zajedničkih funkcija na nivou države (granice, vanjska politika, oružane snage i sl.) sve funkcije države su prenijete na entitete, odnosno na kantone u entitetu Federacija BiH, i na Brčko distrikt BiH, tako da sve te administrativne razine imaju svoje ustave, a Brčko distrikt BiH svoj statut, te se na tim razinama uglavnom odvijaju tranzicijske promjene. Istina postoji određena labava subordinacija svih vrsta i nivoa vlasti (zakonodavne, izvršne i sudske) na nivou države Bosne i Hercegovine, koja je veoma spora i neefikasna, između ostaloga i zbog toga što su mehanizmi opstrukcije dio tog sistema, tako da se praktično Ustav i najvažniji tranzicijski zakoni mogu donositi i mijenjati samo konsenzusom tri konstitutivna naroda (Srba, Hrvata i Bošnjaka) i dva entiteta, a to je, kako se pokazalo na mnogim pitanjima skoro nemoguće postići. Ni institucije međunarodne zajednice koje su po Ustavu sastavni dio sistema, ne čine dovoljno da se stanje brže i bitnije mijenja. U takvom stanju stvari, sve aktivnije postaju politike koje na različite načine destruiraju Bosnu i Hercegovinu, unose nemir i nestabilnost, tako da je u osnovi ova država jedna zarobljena zemlja, dostignuti nivo tranzicije je dobrano limitiran i konzerviran, investicijski i drugi razvojni tokovi su u mnogo čemu blokirani, korupcija je ušla u sve sfere života, zemlja je sve zaduženija i ovisnija od međunarodnih monetarnih institucija a stanovništvo sve beznađežnije, nivo rasta bruto društvenog proizvoda je nizak i dr. što se u krajnjem reflektira u tome da se najproduktivniji dio stanovništva masovno iseljava. Kada se sve to zna, postavlja se logično pitanje: šta u takvim društvenim okolnostima može da očekuje arhivska djelatnost? Odgovor je svakako u cjelini jasan: nerazumijevanje i marginalizaciju, čekanje da dođu bolji dani! Ipak, i u takvim okrutnim okolnostima, arhivska djelatnost iznalazi mogućnosti da se stanje stabilizira a na nekim poljima rada i unapređuje.

7 Tekst *Dejtonskog sporazuma*, u vidu brošure, objavljen je uz finansijsku pomoć USAID-a. O postojanju originala ovog sporazuma, i njegovom pohranjivanju i čuvanju, u medijima su se pojavile brojne špekulacije, u čijoj je osnovi tvrdnja da je originalan prijevod Dejtonskog sporazuma na bosanski, srpski i hrvatski jezik, nestao, pa se kao izvorni dokument koristi tekst sporazuma na engleskom jeziku. Inače, Dejtonski mirovni sporazum se sastoji iz Općeg okvirnog sporazuma i 11 aneksa, te niza dodataka: prapratnih pisama, završnih izvjava i dodatnih sporazuma.

Sveobuhvatan odgovor o refleksiji ukupnog tranzicijskog stanja i odnosa bosanskohercegovačkog društva na arhive i arhivsku djelatnost nije moguće dati u radovima ove vrste. Moguće je samo konstatirati činjenicu da je aktuelno stanje u arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine, odraz stanja u politički, etnički, kulturno i konfensionalno podijeljenom bosanskohercegovačkom društvu, u kojem je nestao raniji – prijedratni a još uvijek nije uobličen novi – poslijeratni sistem vrijednosti. Shodno tome nešto više pažnje usmjerit ćemo na statusno pozicioniranje arhiva u novoj arhivskoj legislativi, te percepciji države i društva o značaju arhiva i arhivske djelatnosti iskazanu u *Strategiji razvoja kulturne politike u BiH*, kao pitanjima koja su više odraz vizije i direktnog uticaja aktualnih vlastodržaca na ovu djelatnost, te na pitanje dometa naučnoarhivističke djelatnosti, koje je primjer kako se znanjem i entuzijazmom arhivista mogu postići bolji rezultati.

3.1. Statusna pozicija arhiva i arhivske djelatnosti

Ustavom uređeno administrativno ustrojstvo Bosne i Hercegovine, apsolutno je odredilo i ustrojstvo arhivske djelatnosti na tri nivoa: država, dva entiteta (uključujući i Brčko distrikt BiH) i deset kantona. To je, razumljivo, zahtijevalo uspostavu nove arhivske mreže i donošenje nove arhivske legislative, kojom bi se prijeratna jedinstvena arhivska služba uredila u duhu administrativnih promjena na tri razine. Taj proces je tekao sporo i u mnogo čemu neadekvatno, tako da ni do kraja 2018. godine nije potpuno uobličen, a uz to je u mnogo čemu nedostatan, što je posljedica spore i neadekvatne tranzicije bosanskohercegovačkog društva, tako da u tom konglomeratu sistemski neriješenih pitanja arhivska djelatnost nije adekvatno pozicionirana, na nekim razinama nije ni prepoznata njena važnost za državu i društvo, mada se stanje znatno razlikuje na određenim administrativnim nivoima.

Na nivou države Bosne i Hercegovine je, nakon višegodišnjih insistiranja struke podržane od institucija međunarodne zajednice, donesen novi arhivski zakon (Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik BiH“, br. 16/01), čemu je prethodila dinamična aktivnost arhivske struke preko 1996. godine obnovljenog Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine (Kovačević, Kristić, 1997, str. 17-21), kojim je uređeno funkcioniranje Arhiva Bosne i Hercegovine kao državnog arhiva u statusu uprave - u nadležnosti Vijeća ministara kao Vlade BiH (Kožar, 2010, 171-185; Šabotić, 2002, 16-22). Bilo je za očekivati da se tim principom rukovode i niže administrativne razine prilikom donošenja arhivskih propisima za svoj administrativni okvir. Međutim, sobzirom na ustavne nadležnosti entiteta i kantona to se nije dogodilo, već je svaka administrativna jedinica o tome samostalno odlučivala. Posljedica svega toga je različita statusna pozicioniranost arhivskih ustanova na razini entiteta i kantona.

Arhivski propisi na nivou entiteta imaju svojih osobenosti, što dijelom uzrokuje različita administrativna uređenost: Republika Srpska je administrativno jedinstven i centraliziran entitet, dok je Federacija BiH apsolutno decentralizirana i administrativno razučena na deset kantona. Zajednička im je karakteristika da je njima uobličena arhivska djelatnost na nivou oba entiteta. Ovo je posebno slučaj sa propisima na nivou Republike Srpske, gdje se svi propisi odnose na cijeli prostor entiteta, bez neke niže administrativne razine. *Zakonom o arhivskoj djelatnosti Republike Srpske* iz 2008. godine („Službeni glasnik RS“, broj 119/08), i nizom podzakonskih akata, arhivska legislativa je relativno cjelovito zaokružena, a jedinstven Arhiv Republike Srpske u Banjaluci sa pet arhivskih odjeljenja: u Doboju, Foči, Zvorniku, Trebinju i Istočnom Sarajevu, statusno je pozicioniran kao entitetska upravna organizacija (Mačkić, 2009, str. 13-17).⁸

8 I nakon rata *Zakon o arhivskoj djelatnosti Republike Srpske* je prošao kroz više izmjena i dopuna, koje su se ticale i statusne pozicioniranosti Arhiva RS. Definitivno je pitanje statusa, uz brojne druge kvalitativne promjene, uobličeno konačnim tekstom Zakona iz 2008. godine *Zakonom* su utvrđene i neke za djelatnost važne nadležnosti *Udruženja arhivskih radnika RS*, što daje mogućnost djelovanja na planu kulturne i obrazovno-edukativne djelatnosti.

Nakon rata u entitetu Federacija Bosne i Hercegovine nastala je višeslojna arhivska legislativa. Obuhvata propise koji se odnose na nadležnosti Arhiva Federacije BiH, dok su pitanja rada kantonalnih arhiva data u nadležnost kantona. *Zakonom o arhivskoj građi i Arhivu Federacije BiH* („Službene novine Federacije BiH“, broj 45/02), a potom i nizom podzakonskih akata (Šehović, Čekić, 2007, str. 247-326), regulirana su pitanja koja se odnose na nadležnosti Arhiva Federacije BiH, te na organe vlasti, druge institucije i pravna lica formirana na nivou Federacije BiH, a samo načelno na pitanja koja se odnose na kantonalne organe, institucije i pravna lica. Statusno je Arhiv Federacije BiH pozicioniran kao federalna upravna institucija.

Arhivski propisi u kantonima nisu sinhronizirani sa propisima na nivou Federacije BiH, niti su kod usvajanja federalnih propisa respektovana iskustva kantonalnih (do rata regionalnih) arhiva. Posljedica toga je da su arhivski propisi na nivou kantona različitog kvaliteta, te da za dva od deset kantona još uvijek nisu ni doneseni. Najcjelovitijim se doimaju arhivski propisi u Sarajevskom i Tuzlanskom kantonu. Između ostaloga to se odrazilo i na različitu statusnu pozicioniranost kantonalnih arhiva. Od osam kantonalnih arhiva, pet arhiva (u Travniku, Mostaru, Širokom brijegu, Goraždu i Zenici) je u statusu uprave a tri (u Sarajevu, Tuzli i Bihaću) u statusu javnih ustanova iz oblasti kulture (Kožar, 2000, str. 192-198; Šehović, Čekić, 2007, str. 247-326). To, razumljivo, arhivsku mrežu u Federaciji BiH čini u mnogo čemu nedostatnom i manjkavom, a što svakako ima odraza i na arhivsku djelatnost Bosne i Hercegovine u cjelini.

Na području Brčko distrikta BiH, zbog niza različitih okolnosti, kasnilo se sa donošenjem arhivskih propisa. *Zakonom o arhivskoj djelatnosti na području Brčko distrikta BiH* („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“, broj 44/04) arhivska djelatnost je pozicionirana kao sastavni dio uprave Distrikta.

Dakle, od dvanaest arhivskih zakona koji su u primjeni na području Bosne i Hercegovine, arhivska djelatnost je u devet zakona pozicionirana u statusu uprave, a samo u tri kantonalna propisa u sferi kulture.

Cjelovito oblikovan sud o prednostima i nedostacima određene statusne pozicije arhiva u zemljama eks Jugoslavije nije uobličen (Klasinc, 2010, str. 73-90; Semlić – Rajh, 2008, 137-152), mada je to pitanje, s manje ili više pažnje i uspjeha, tretirano sa više arhivističkih aspekata. U Bosni i Hercegovini je postratno administrativno uređenje zemlje (država, entiteti i kantoni), bitno utjecalo na status arhiva i arhivske djelatnosti. Umjesto prijeratne sinhronizirane arhivske mreže od jednog državnog i osam regionalnih arhiva, nastale su nove okolnosti u kojima su granice prijeratne teritorijalne nadležnosti arhiva značajno izmijenjene. U tom preostroju arhivske mreže došlo je do podjele, pa i sukoba, nadležnosti tri nivoa vlasti, što je zahtijevalo dodatna usaglašavanja, naročito kada su u pitanju nadležnosti novih instanci vlasti – kakvi su entiteti, te kada se radi o osnivanju kantonalnih arhiva u sredinama koje nisu imale odgovarajuću arhivsku tradiciju, a takvih je pet od ukupno deset. Tako se dogodilo da se u mnogim sredinama počinjalo ispočetka, bez odgovarajućih stručnih i političkih znanja i iskustava. A kada struka zataji, kada nema viziju razvoja, onda politika nesmetano odlučuje, vodeći računa prije svega o svojim interesima, koji u pravilu vode etatizaciji djelatnosti. U takvom političkom ambijentu, struka se nije uspjela nametnuti i izboriti se za najbolja rješenja, bez obzira da li se radi o statusnim ili nekim drugim važnim pitanjima. Često puta ni stajališta struke nisu bila obznanjena, ili nisu bila usaglašena, ili pak nisu ni postojala. Između ostaloga u smjeru pozicioniranja arhiva u statusu organa uprave djelovalo je rukovodstvo obnovljenog Arhiva BiH (Kovačević, 1998, str. 17-18), dok je Društvo arhivskih radnika BiH preporučivalo status arhiva kao javnih ustanova u sferi kulture. Sa aspekta arhivske teorije i prakse obje statusne pozicije imaju

određenih prednosti i nedostataka, što je tema za sebe (Kožar, 2003, str. 212-220). Ovdje je, međutim, bitna činjenica da su na statusnu poziciju arhiva odlučujuće uticale tranzicijske društvene promjene oličene u interesima centara političke moći, čijim je interesima podređivana i statusna pozicija arhiva. U suštini se radi o tome da različita statusna pozicija arhiva ne doprinosi jedinstvu i jačanju struke, već naprotiv, otežava njeno sinhrono djelovanje i usporava razvoj arhivske djelatnosti.

3.2. Arhivi i arhivska djelatnost u Strategiji kulturne politike u Bosni i Hercegovini

U tranzicijskim promjenama bosanskohercegovačkog društva kultura je konstantno marginalizirana. Međutim, sobzirom na širi značaj nacionalne kulture Evropska zajednica je uočila tu bosanskohercegovačku tranzicijsku manjkavost, pa je nastojala uticati na izgradnju njene strategije kulturnog razvoja, što je tek 2008. godine rezultiralo donošenjem *Strategije kulturne politike u Bosni i Hercegovini* („Službeni glasnik BiH“, broj 93/08). Naime, po nalogu Upravnog komiteta Vijeća Evrope grupa eksperata je sačinila Izvještaj o stanju u bosanskohercegovačkoj kulturi oktobra 2002. godine. U njemu je konstatirano da u BiH ne postoji konzistentna, prosperitetna i moderna kulturna politika i da je neophodno izvršiti reviziju postojeće kulturne politike (organiziranost, način finansiranja, odnos kulturnog tržišta i kulturnog stvaralaštva, zaštita kulturno-historijskog naslijeđa, uloga kulturnih institucija i kulturnih asocijacija, podrška kreativnosti i međunarodnoj saradnji itd. Kožar, 2011, str. 243).

U Strategiji, koju je pripremila Komisija sastavljena od 15 članova – uglavnom stvaralaca iz različitih oblasti kulture među kojima i iz arhivske djelatnosti, a usvojilo Vijeće ministara BiH u jesen 2008. godine, između ostaloga je konstatirano da je stanje u kulturi apsolutno nezadovoljavajuće sa materijalnog, kadrovske i organizacionog aspekta kako u institucijama kulture tako i u strukovnim udruženjima, te da je glavni uzrok takvog stanja neadekvatna podrška organa vlasti. Konstatuje se da su u kulturnoj posebnosti BiH sudjelovale četiri civilizacije (mediteranska, srednjoevropska, bizantska i orijentalno-islamska), što je ostavilo traga u raznolikosti kulturno-historijskog naslijeđa, što sve stvara osnovu za afirmaciju multikulturalizma na kojem treba da se temelji otvorenost, zajedništvo i drugi integrativni tokovi. Ukazuje se na neophodnost izgradnje i poštivanja principa kulturne demokratije, koja se zasniva na zaštiti prava na ljudsko dostojanstvo, na identitet i razlike za sve ljude i sve kulture, te na pravilno shvatanje principa „demokratizacije kulture“ i principa „demokratskog konsenzusa“ (*Strategija*, str. 7-11).

Za arhive i arhivsku djelatnost od posebnog su značaja pitanja pozicioniranja kulturnog naslijeđa (u koje spada i arhivska građa) i institucija kulture (u koje spadaju arhivi). Kulturno-historijsko naslijeđe se definira kao „kulturno pamćenje – blago koje nestaje“, ukazuje se na njegovo permanentno stradanje, a da bi se to nepovoljno stanje zaustavilo i promijenilo, potrebno je stvaranje pogodne „društvene klime“ kako bi se pomirila „nacionalna i kulturološka posebnost“ kulturnog naslijeđa a putem otklanjanja dualizma između države i nacije. Također se konstatira da „status institucija kulture zaduženih za kulturno-historijsku baštinu, poput arhiva, muzeja, biblioteka, nije u potpunosti zadovoljavajući s obzirom na pomanjkanje finansijskih sredstava za osnovne izdatke, kadrovski deficit i organizacijske zastarjelosti“ (*Strategija*, str. 12).

Strategija je okrenuta izgradnji kulturne politike koja će se, kao i u modernim evropskim državama, zasnivati na tri principa: deetatizaciji, decentralizaciji i demokratizaciji. Primjena svakog od ovih principa itekako pogoduje arhivima i arhivskoj djelatnosti. Deetatizacija podrazumijeva promjenu strukture vlasništva nad kulturnim dobrima, da ona ne budu isključivo u vlasništvu države. Ovdje se problem vidi u nezavršenom procesu određenja titulara nad kulturnim dobrima koja su prema prijeratnim propisima bila društvena svojina ili u posjedu „građansko-pravnih lica“ (*Strategija, str. 14-15*). U ta dobra spada i arhivska građa vjerskih zajednica, o čemu je autor ovoga priloga objavio nekoliko radova. Decentralizacija ne podrazumijeva nepostojanje matičnih institucija kulture na nivou države i jedinstvenih propisa, već se naprotiv predviđa potreba donošenja Zakona o kulturno-historijskom naslijeđu na nivou BiH, čije bi odredbe slijedili zakoni po pojedinim segmentima kulturnih djelatnosti. Država je dužna finansirati institucije kulture, u čemu treba da učestvuju i lokalne zajednice, jer se one kao „nekompletni sistemi“ ne mogu prepustiti tržišnoj utakmici. Projekte u kulturi treba posebno finansirati u skladu sa prethodno dobro provedenim demokratskim procedurama, a preko stručnih i kompetentnih komisija koje nisu podložne „uticaju dnevne politike“ (*Strategija, str. 18-20*). Posebna pažnja je posvećena pitanjima demokratizacije kulture, međunarodnoj saradnji, kulturnim manifestacijama, strukovnim asocijacijama, naučnim i stručnim skupovima, kao i mnogim drugim suštinskim pitanjima. Posebno je naznačena potreba utvrđivanja prioriteta u akcionom programu kulturne politike. U Programu ostvarenja kulturne politike predviđene su četiri faze: edukativna, legislativa, normativna transformacija i podrška interresorskim projektima, a utvrđena je i metodologija praćenja realizacije ovih programskih načela. Na kraju je zaključeno da u BiH postoji adekvatan kulturni potencijal koga treba osloboditi datih stega i okova kako bi došlo do afirmacije pravih kulturnih vrijednosti koje će dati doprinos ukupnom razvoju BiH i njenom bržem uključivanju u evropske kulturne tokove (*Strategija, str. 33-42*).

Iako Strategija nije sveobuhvatno i cjelovito definirala sva krucijalna pitanja kulturne politike, posebno su evidentne manjkavosti u tretmanu arhiva i arhivske djelatnosti (više o tome: *Kožar, 2011, str. 241-255*), ona je dokaz da i struka može uticati na politiku, jer u osnovi *Strategija* predstavlja kompromis u stajalištima struke i politike. I ovdje je dominantan uticaj politike, u određenom tranzicijskom trenutku, ali je itekako prisutan i vidljiv stav struke. Međutim, koliko je poznato, opredjeljenja o preobražaju kulture utvrđena u *Strategiji* nisu dosljedno realizirana, istina u nekim oblastima manje u drugima više, a njen uticaj se nije bitnije osjetio ni u arhivskoj djelatnosti, mada je i u njoj, u vezi sa *Strategijom* ili mimo nje, bilo određenih pomaka.

3.3. Uticaj tranzicije na naučno-arhivističke domete arhivske djelatnosti

Iako se, sobzirom na statusnu poziciju arhiva i arhivske djelatnosti u društvu, naučna dimenzija njihovog rada nije mogla odvijati izolirano i mimo podrške društva – prije svih osnivača arhiva, ipak je naučna djelatnost otvoreni poligon na kojem najdirektnije dolazi do izražaja nivo razvijenosti ove struke i nauke, tj. postojanje znanja koje po prirodi stvari generira potrebu za novim znanjima. Te potrebe su nastale sredinom prve faze razvoja arhivske djelatnosti, kasnije su permanentno rasle i razvijale se, da bi u postdejtonskoj aktuelnoj fazi postajale sve prepoznatljivije i razvijenije. Ipak, naučna arhivistička znanja nisu ovladala velikim brojem arhiva i arhivskih djelatnika, ali su postala značajna i respektabilna, dobar temelj za dalju dogradnju. Ona su dokaz da je sudbina struke, i pored inertnosti centara moći, u arhivistima kao nosiocima djelatnosti, profesionalcima i entuzijastima.

Naime, pravo i mogućnost da se arhivi, kao ustanove kulture, bave naučnim radom, prvi put je utvrđena članovima 37 i 39 *Zakona o arhivskoj građi Bosne i Hercegovine* („Službeni list SR BiH“, broj 9/74),⁹ koje su kasnije suštinski dopunjavane i unapređivane. Karakteristična je činjenica da u naznačenim zakonskim odredbama stručna i naučna sfera nisu pravno implicitno razdvojene, već su tijesno povezane, bilo da se međusobno dopunjavaju ili se naučna nadovezuje na stručnu sferu, što je neminovan i apsolutno razuman slijed u procesu ustrojavanja i razvoja naučnog rada. Uostalom praksa je pokazala da je na takvoj arhivskoj legislativi naučna arhivistička djelatnost uspješno razvijana, što je najbolja potvrda njene opravdanosti i svrsishodnosti.

U toku ratne etape razvoja (1992-1995) došlo je do destrukcija i stradanja i na polju arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine. Prijeratni arhivi su nastavili sa radom u ratnim uslovima svodeći svoju djelatnost ponajviše na zaštitu arhivske građe, arhivskih prostora i zaposlenika. Za naučnu djelatnost nije bilo odgovarajućih uslova, mada je i na tom planu bilo značajnih rezultata (*Kožar, 1995, str.161-192*).

Nakon rata (1995) arhivska mreža, pa otuda i arhivska legislativa, je prilagođena dejtonskom ustroju Bosne i Hercegovine, tako da je ista nastajala na tri nivoa: za Bosnu i Hercegovinu, dva entiteta i deset kantona, te za Brčko distrikt BiH. U dužem vremenskom intervalu nastajali su arhivski zakoni na različitim razinama, tako da je do sada, umjesto jednog prijeratnog, donijeto ukupno 12 arhivskih zakona: jedan državni, dva entitetska, osam kantonalnih (osim za Zapadnohercegovački i Posavski kanton) i za Brčko distrikt BiH. Isti su manje ili više nedostatni i međusobno neharmonizirani, mada su u svima ugrađene odredbe o naučnoj djelatnosti arhiva, u mjeri u kojoj je to bilo i prije rata (*Šehović, Čekić, 2007*). Dakle, aktualna arhivska legislativa od 1974. pa nadalje, uređuje pitanja (pravo i obavezu) bavljenja arhiva naučnim radom. Njena manjkavost je u konzervativnosti, uopćenosti i nedorečenosti, odnosno neprilagođenosti potrebama usmjeravajuće informacijske arhivistike, što je ostavilo traga na nivo i strukturu naučnih ostvarenja.

Naučna djelatnost bosanskohercegovačkih arhiva odvijala se na planu istraživanja u svrhu kompletiranja arhivske građe, izradi naučno-informativnih sredstava o građi, objavljivanju arhivske građe, objavljivanju publikacija i časopisa, organizaciji stručnih i naučnih skupova (savjetovanja, seminara, okruglih stolova) idr. Koordinativnu (matičnu) funkciju u sferi naučnog arhivističkog rada do 1992. godine imao je Arhiv Bosne i Hercegovine, u čemu je značajan doprinos dalo i arhivističko udruženje – *Društvo arhivskih radnika BiH*. U tom razdoblju ustrojavanja, stasavanja i zrenja, arhivi su prestali biti puki serviseri organima vlasti a sve više su postajali kreativni stručno-naučni organizmi, u značajnoj mjeri depolitizirani i profesionalizirani (*Kolanović, 1999, str. 29-42; Kožar, 2003, str. 166-174*). Tada je i došlo do krupnih promjena u smjeru poznanstvenjenja bosanskohercegovačke arhivistike. Međutim, rat (1992-1995) je razorio arhivsku mrežu i donio brojne teškoće u funkcioniranju arhiva od kojih se neki nisu oporavili, tako da se i dalje pretežno bave egzistencijalnim pitanjima funkcioniranja.

9 Odredbe ovog Zakona bile su rezultat razvoja jugoslovenske i svjetske arhivistike. Za jugoslovensku razinu su bile prelomne odluke sa Treće skupštine arhivista u Ohridu 1958. kada je kao jedan od četiri temeljna zadatka arhiva postala i naučna djelatnost. Na međunarodnoj razini ova opredjeljenja utvrđena su na svjetskim arhivskim kongresima u Bruxellesu (1964), Madridu (1968) i Moskvi (1972).

Slično stanje je i sa većinom u skladu sa dejtenskom administrativnom podjelom novoformiranih arhiva. Ipak, većina prijeratnih regionalnih arhiva, koji su postali entitetski ili kantonalni, uspio se organizaciono, finansijski i kadrovski srediti, potom obnoviti i značajno pojačati aktivnosti na svim poljima rada pa i na naučnom planu. Profunkcionirao je i Arhiv BiH. Oni su u saradnji sa na različitim razinama formiranim arhivističkim udruženjima,¹⁰ organizirali brojne stručne i naučne bosanskohercegovačke i međunarodne naučne skupove, putem kojih je došlo do miješanja naučnog arhivističkog znanja, kreiranog spolja ali i iz same arhivističke zajednice Bosne i Hercegovine. Rezultat svega toga su značajna stručna i naučno-arhivistička ostvarenja, o čemu do sada osim sporadičnih nastojanja,¹¹ nije sačinjena sveobuhvatna analiza stanja, a to nije ni ambicija ovoga rada. Ipak, činjenica je da ni u postojećoj postdejtonskoj tranzicijskoj fazi funkcioniranja bosanskohercegovačkog društva, naučnoj djelatnosti uopće, pa ni onoj na polju arhivistike, nije dato odgovarajuće mjesto i značaj, a što se vidi iz dokumenta *Strategija razvoja nauke u Bosni i Hercegovini 2010.-2015. godine* (Sarajevo, 2009).

Unatoč svemu tome, u cjelini uzevši marginalizaciji arhivske struke i nauke u tranzicijskom bosanskohercegovačkom društvu, inicijativom, entuzijazmom i pregalaštvom relativno malog broja arhivista, arhivska djelatnost je ostvarila značajne rezultate i na naučnom polju. Umjesto detaljne analize tih rezultata, naznačimo samo dvije značajne oblasti: preuzimanje arhivske građe i objavljivanje arhivske građe.

Naime, arhivi su se permanentno, uporno i učinkovito bavili svim aspektima brige o arhivskoj građi (od nastajanja do korištenja), i na tom planu postigli zavidne rezultate. Prema podacima iz 2005. godine u bosanskohercegovačkim arhivima je pohranjeno 3.799 arhivskih fondova i zbirki arhivske građe ukupne količine 44.414 metara dužnih, što je u odnosu na prijeratno stanje (iz 1990.) povećanje za 759 arhivskih fondova i zbirki, odnosno 21.784 metra dužna arhivske građe (Kožar, 2006, str. 39-52). Iako validne analize novijeg datuma nisu sačinjene, mnogi pokazatelji govore u prilog sve intenzivnijeg preuzimanja arhivske građe iz registratura. Neki arhivi su započeli digitalizaciju važnijih arhivskih fondova i zbirki, ali su to sporadični primjeri, a na nivou arhivske djelatnosti ne postoje jedinstveni pristupi ovim pitanjima. Digitalizacija građe omogućava značajno brži i lakši pristup građi za sve korisnike – pa i za naučna istraživanja. O značaju i intenzitetu stručnih i naučnih poslova sa arhivskom građom govori i činjenica da je više desetina arhivskih fondova i zbirki dobilo status nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine (Alibašić, 2011, str. 84-103).

Objavljivanjem arhivske građe bavili su se neki arhivi, prije svih Arhiv Bosne i Hercegovine, a potom regionalni arhivi u Sarajevu, Tuzli i Banjaluci, dok je angažman ostalih arhiva na ovom planu bio manjeg obima. Građa je objavljena u okviru posebnih publikacija ili u okviru zasebnih rubrika u arhivskim časopisima. Radi se prevažno o građi koja se nalazi u fondovima i zbirkama arhiva koji su je objavljivali, prije svih Arhiva Bosne i Hercegovine gdje se nalazi najvažnija arhivska građa.

10 Društvo arhivskih radnika BiH je i u ratnim uvjetima djelovalo na dijelu teritorija pod kontrolom Armije BiH, da bi 1996. obnovilo svoju organizacionu strukturu i djelatnost na cijelom prostoru BiH. Funkcioniralo je aktivno do 2003. kada su dva entitetska društva formirala *Arhivističko udruženje BiH*, koje, sa aspekta Zakona (član 43 i 44), ne može biti pravni slijednik *Društva arhivskih radnika BiH* (što mu je trebala biti funkcija) jer nije uključivalo i druga arhivistička udruženja.

11 Veoma mali broj arhivista se bavio teorijskim pitanjima arhivistike kao nauke, kao i pitanjima analize i stanja naučne djelatnosti, dok se znatno više arhivista i arhiva bavilo pitanjima arhivističke pragmatike.

Za potrebe ovoga priloga nije neophodno donositi detaljan popis zasebnih publikacija i dokumenata objavljenih u arhivskim časopisima, već ćemo, ilustracije radi, u podnožnim napomenama navesti samo neke pojedinačne pokazatelje za Arhiv BiH,¹² Istorijski arhiv Sarajevo,¹³ Arhiv Republike Srpske¹⁴ i Arhiv Tuzlanskog kantona,¹⁵ te za neke najvažnije arhivske časopise.

Svi arhivski časopisi imali su rubriku „građa“ (ili „iz građe“) u okviru koje su objavljivali, i objavljuju, izvornu arhivsku građu. Najveći doprinos na tom polju dao je „Glasnik arhiva i DAR BiH“, za svo vrijeme svoga izlaženja – od 1961. do 2001. godine, tj. u svih 36 brojeva. Najveći dio objavljene građe je iz bosanskohercegovačkih arhiva, mada je objavljivana i građa iz inostranih arhiva (prije svih Bečkih), a na tome su radili renomirani arhivisti i historičari, poput Kasima Isovića, Hamida Duzdara, Šabana Hodžića, Bože Madžara, Hamdije Kapidžića, Ferde Hauptmanna i dr. U „Glasniku arhiva i Arhivističkog udruženja BiH“, koji se pojavio 2008. kao dvobroj 37/38 (zadnji broj 47 je izašao 2017.) postoji rubrika „Iz građe“, koja, međutim, ne sadrži objavljenu građu, već arhivističke i historiografske radove koji su pisani o građi ili na osnovu građe. Časopis „Arhivska praksa“, koji izlazi u Tuzli od 1998. godine (do kraja 2018. objavljeno je 20 brojeva), također ima rubriku „Iz građe“ (od osmog broja), ali se u njoj pretežno objavljuju historiografski radovi. Znatno veću pažnju ovim pitanjima pridaje se u časopisu „Glasnik udruženja arhivskih radnika Republike Srpske“ koji izlazi kao godišnjak od 2009. (do sada izašlo deset brojeva) u Banjaluci, a koji sadrži zapaženu rubriku „Objavljivanje arhivske građe“ u kojoj se uglavnom objavljuje originalna arhivska građa Arhiva RS. Arhiv Bosne i Hercegovine je 2009. godine pokrenuo časopis „Građa Arhiva Bosne i Hercegovine“, koji izlazi godišnje (do sada je izašlo osam brojeva) a koji je u cjelosti posvećen objavljivanju izvorne arhivske građe koja se nalazi u fondovima Arhiva (Kožar, 2011, str. 151-162). Dakle, objavljivanju arhivske građe kao obliku naučnog rada u arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine se u kontinuitetu poklanja značajna pažnja, uglavnom zahvaljujući pregalaštvu i znanjima arhivista iz nekoliko, uslovno rečeno, razvijenijih arhiva. Razumijevanje

12 Arhiv BiH je objavio više publikacija građe iz vremena austrougarske uprave, perioda između dva svjetska rata, te iz radničkog i komunističkog pokreta, među kojima: *Kultura i umjetnost u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom* (redaktor Risto Besarović), Sarajevo 1968., *Borba Muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsko-meirimsku autonomiju* (sabradio i uredio Ferdo Hauptmann), Sarajevo 1967., *Agrarni odnosi u Bosni i Hercegovini 1878-1918.*(redaktor Hamdija Kapidžić), Sarajevo 1969., *Naučne ustanove u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske uprave* (sabradio i uredio Hamdija Kapidžić), Sarajevo 1973., *Građa o počecima radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1905.* (izbor, redakcija i prijevod Vojislav Bogićević), *Radnički pokret u Bosni i Hercegovini 1907.*(izbor i redakcija Kasim Isović), Sarajevo 1975., *Radnički pokret u Bosni i Hercegovini 1908.* (odabrao i uredio Božo Madžar), Sarajevo 1982., *Sarajevski atentat: izvorne stenografske bilješke sa rasprave protivu Gavrila Principa i drugova održane u Sarajevu 1914.*(kritička obrada, uvod i redakcija Vojislav Bogićević), Sarajevo 1954., *Španski građanski rat (1936-1939) u ostavštini Čede Kapora* (autor Andrej Rodinis), Sarajevo 2006. i dr.

13 Istorijski arhiv Sarajevo je objavio arhivsku građu o austrougarskom razdoblju uprave u BiH, te posebno o radničkom i komunističkom pokretu, o NOB-i i sl., među kojima: *Grafički radnici Sarajeva 1903-1941.* (autor Budimir Miličić), Sarajevo 1975., *Sarajevo u revoluciji, Tom I-IV,* (grupa autora), Sarajevo 1976-1981., *DeFTER sarajevskog saračkog esnafa(1726-1823),* (autor Rašid Hajdarević), Sarajevo 1998., *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika bosanskog ejaleta i Hercegovačkog sandžaka sa analitičkim inventarom bujuruldija 1643-1807.*(autor Vesna Miović), Sarajevo 2008. idr.

14 Arhiv Republike Srpske (prijeratni Arhiv Bosanske krajine) je, između ostaloga objavio: *Dokumenti o radničkom pokretu u Bosanskoj krajini 1919-1941,* Banjalika 1964.; *Mrguda – knjiga mapa,* Banjaluka 1966.; *Knez Pavle Karađorđević – kraljevski namjesnik 1934-1941,* Banjaluka 2008. i dr.

15 Arhiv Tuzlanskog kantona (prijeratni Regionalni istorijski arhiv, Historijski arhiv) objavio je više publikacija arhivske građe, među kojima su: *Generalni štrajk rudara i Husinska buna 1920.* (grupa autora), Tuzla, 1981. i 1984.; *Dobrovoljno vatrogasnodruštvo Tuzla,* (grupa autora), Tuzla, 1983.; *Tuzlanski, bijeljinski i srebrenički sidžil (1641-1833),* autor Tufan Gunduz, Tuzla, 2008. i dr.

i podrška osnivača arhiva i aktualnih vladajućih struktura su svakako važna za realizaciju naznačenih naučnih aktivnosti, ali je do toga ponajviše dolazilo upornošću arhiva i arhivista.

Uticao tranzicijskih promjena na arhive i arhivsku djelatnost bila je, najčešće u određenim segmentima, predmetna na više arhivističkih bosanskohercegovačkih skupova i u više stručnih i naučnih arhivističkih radova, među kojima je pažnje vrijedan Drugi kongres arhivista BiH održan u Bihaću 5. do 7. juna 2013. godine. U glavnom saopćenju na temu „Država, politika, arhivi“, iznijete su veoma kritičke konstatacije o miješanju politike u rad arhiva, posebno u upravljanje arhivima, gdje se između ostalog konstatuje: „Takav trend traje dvadesetak godina, sa pojačanim intenzitetom u posljednjih nekoliko godina. Kako bi zadovoljila svoje nezajajive prohtjeve politika nije prezala, niti danas preza od kršenja stručnih, pravnih i ljudskih principa i normi u ovoj djelatnosti. Tako se po hitnom postupku mjenjaju arhivski propisi, prilagođavaju se pojedincima, nestručnjacima (...) . Struka i znanje se ne poštuju, minimiziraju se, sve se dovodi do apsurdna. Konkursi se raspisuju i po nekoliko puta o trošku države (nas samih), kako bi se pronašli odani, politički podobni i poslušni rukovodioci i 'upravljajući' arhivskim ustanovama. U tom slučaju jedino mjerilo vrijednosti je političko-partijska i rodbinska pripadnost i podobnost. Nažalost, ono što iznenađuje, jeste jedan broj slučajeva, gdje su političkom pritisku (ili obraćanju) podlegli neki arhivski radnici, stvarajući umjesto stručnih političke ćelije, djelujući tako preko sindikata i sličnih organizacija isključivo u interesu nekih politika, a ne struke i radnika. Stoga se pitamo gdje su tu profesionalnost i odgovornost? Šta je to uticalo na nečiju spremnost da se pogazi ono što je stvarano desetljećima? Kakvi su i čiji su to interesi? Arhivske struke i znanja sigurno nisu.“ (Šabotić, 2013, str. 56-57). Pošto su ove konstatacije evidentno emotivne prirode, što se vidi iz objašnjenja u podnožnim napomenama, nećemo se na njima zadržavati, ali nas one podstiču da se ukratko osvrnemo na rad ovoga skupa arhivista. Naime, od 17 na kongresu podnijetih saopćenja svega su tri iz bosanskohercegovačkih arhiva, a od osam usvojenih zaključaka (Isić, 2013, str. 347-353) ni jedan (pa ni onaj o pripremi i donošenju *Strategije razvoja arhivske djelatnosti BiH* – koja je trebala biti usvojena do kraja te 2013. godine) nije realiziran u cjelosti, niti je o tome vođena rasprava ili sačinjena bilo kakva ozbiljnija analiza. Pojednostavljeno, to znači da bosanskohercegovački arhivisti ne samo da nisu u potrebnoj mjeri učestvovali u radu ovoga kongresa, već nisu ni nastojali provesti u praksi njegove stavove. Ovo je primjer, i ne samo ovaj, da dezorijentirajuće tranzicijsko stanje društva ima direktnog odraza i na ovu djelatnost. Da je, nažalost, ova konstatacija tačna, pokazao je i sljedeći Treći kongres arhivista BiH koji je održan u Laktašima od 5. do 7. jula 2019. godine, na kojem su od 32 saopćenja samo šest iz tri od 12 postojećih bosanskohercegovačkih arhiva. Očito su arhivisti i arhivi nedovoljno motivirani da se studioznije bave strukom, apatija se, izgleda, uvukla i u njihove redove. Odgovarajući odgovor moraju iznaći sami arhivisti.

ZAKLJUČAK

Tranzicija bosanskohercegovačkog društva je izuzetno složen proces. Odvija se u uvjetima podjela različite vrste i pod uticajem brojnih vanjskih i unutrašnjih faktora. Započela je erozijom monopartijskog socijalističkog i uspostavom višepartijskog sistema liberalne demokratije 1990. godine, a potom značajno poremećena četvorogodišnjom agresijom na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995), koja joj je donijela stradanja i destrukcije svih vrsta. Stradanjima su izloženi i arhivi, arhivski objekti, oprema, katrovi, kao i ogromne količine arhivske građe. Ratne posljedice još uvijek su prisutne u skoro svim segmentima bosanskohercegovačkog tranzicijskog društva, pa otuda i u arhivskoj djelatnosti.

Dejtonsko ustavno uređenje Bosne i Hercegovine (država, dva entiteta, deset kantona, Brčko distrikt BiH), usložilo je i usporilo tranzicijske društveno-ekonomske, priredne, obrazovne i kulturne promjene sve do današnjih dana, što je imalo direktnog odraza na stanje i dinamiku promjena u arhivskoj djelatnosti. Ipak, arhivi i arhivska djelatnost su se postupno prilagođavali administrativnim i drugim promjenama, uspijevajući da stabiliziraju stanje, pa i da na nekim poljima rada uznapreduju. U tim nastojanjima su se susretali i susreću sa brojnim preprekama, objektivne i subjektivne prirode, koje im onemogućavaju odgovarajuću optimalizaciju djelatnosti, razumljivo u duhu i na razini društvenih potreba.

Na ukupno stanje u arhivskoj djelatnosti odlučujuće utiče neadekvatna percepcija njene uloge i značaja od strane društveno-političkih struktura koje upravljaju karakterom i dinamikom promjena u bosanskohercegovačkom društvu. To je u ovom radu predstavljeno na dva primjera: na pitanju statusa arhiva i arhivske djelatnosti (koja je voljom osnivača uglavnom etatizirana), te na viziji društva o strategiji razvoja kulture i nauke (koje su nedostatne i ograničavajuće). Na primjeru naučno-arhivističkih ostvarenja, pak, ukazano je na mogućnost da arhivističko znanje i entuzijazam, kojim bez sumnje raspolažu arhivisti, mogu biti jači od brojnih barijera koje su im na tom putu stajale, pa su zahvaljujući tome na ovom polju postignuti zavidni rezultati. Nastojalo se time pokazati da arhivi i arhivisti nisu i ne smiju biti samo nijemi posmatrači društvenih tranzicijskih promjena, već da moraju biti njihovi aktivni kreatori i sudionici. To djelovanje ne treba biti individualno i ostrvsko, već apsolutno sinergijsko preko odgovarajućih demokratiziranih strukovnih arhivskih asocijacija, jer odsustvo demokratije u nekima od postojećih bitno sužava mogućnosti za postizanje bilo kakvog iskorka na bolje. Demokratizacija djelatnosti je lijek protivu etatizacije, političkih uticaja, korupcije, beznađa i svih drugih slabosti kojima je dugo vremena izložena arhivska djelatnost Bosne i Hercegovine.

IZVORI I LITERATURA

a) Izvori

- Zakon o arhivskoj djelatnosti Bosne i Hercegovine*, „Službeni list SR BiH“, broj 21/87.
- Zakon o arhivskoj građi i Arhivu Bosne i Hercegovine*, „Službeni glasnik BiH“, broj 16/01.
- Zakon o arhivskoj djelatnosti Republike Srpske*, „Službeni glasnik RS“, broj 35/99, 9/00.
- Zakon o arhivskoj građi Federacije BiH*, „Službene novine F BiH“, broj 45/02.
- Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona*, „Službene novine TK“, broj 15/00.
- Strategija kulturne politike u Bosni i Hercegovini*, „Službeni glasnik BiH“, br. 93/2008.
- Strategija razvoja nauke Bosne i Hercegovine 2010-2015*, Sarajevo, 2009.

b) Literatura

- Alibašić, A. (2011), Zakonski tretman arhivske građe kao nacionalnog spomenika kulture Bosne i Hercegovine. U: *Glasnik arhiva i AU BiH*, br.41, Sarajevo, 86-103, Arhivističko udruženje BiH.
- Brguljan, V. (1985), *Međunarodni sistem zaštite kulturnih i prirodnih dobara*, Beograd-Zagreb.
- Dejtonski sporazum*, brošura, nedatirano.
- Čekić, S. (2004), *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu – planiranje, priprema, izvođenje*, Sarajevo, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.
- Isić, S. (2013), Izvještaj sa II kongresa arhivista Bosne i Hercegovine, Bihać, 5.-7. juna 2013. U: *Glasnik arhiva i AU BiH*, Sarajevo, 347-353, Arhivističko udruženje BiH.
- Jerić, V., Hadžagić, E. (1991), *Standardi i normativi za arhivsku djelatnost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, Zavod za kulturu Bosne i Hercegovine.
- Kolanović, J. (1999), Autonomnost arhivske službe. U: *Arhivski vjesnik*, br. 42, Zagreb, 29-42, Hrvatski državni arhiv.
- Kovačević, M., Kristić, S. (1997), Normativna regulativa i statusna pitanja arhivske djelatnosti BiH u vremenu tranzicije. U: *Glasnik arhiva i DAR BiH*, br. 34, Sarajevo, 17-21, Društvo arhivskih radnika BiH.
- Kovačević, M. (1998), Pola stoljeća arhivske službe Bosne i Hercegovine. U: *Arhivska praksa*, br. 1, Tuzla, 17-18, Historijski arhiv Tuzla, Društvo arhivskih radnika BiH – Ogranak Tuzla.
- Kožar, A. (1991), Potrebe i mogućnosti arhiva u Bosni i Hercegovini za preuzimanje arhivske građe od imalaca, *Glasnik arhiva i DAR BiH*, broj 30, Sarajevo, 37-49, Društvo arhivskih radnika BiH.
- Kožar, A. (1995), *Arhivistika u teoriji i praksi, knjiga prva*, Tuzla, Historijski arhiv Tuzla, Filozofski fakultet Tuzla.
- Kožar, A. (1999), Ratno stradanje arhivske građe Bosne i Hercegovine. U: *Sodobni arhivi*, br. 21, Maribor, 287-292, Pokrajinski arhiv Maribor, Arhivsko društvo Maribor.
- Kožar, A. (2000). Osobnosti izgradnje arhivskog zakonodavstva države Bosne i Hercegovine, *Sodobni arhivi*, br. 22, Maribor, 192-198, Pokrajinski arhiv Maribor, Arhivsko društvo Maribor.
- Kožar, A. (2003), Uticaj statusa arhivskih ustanova na stepen njihove profesionalnosti i autonomnosti. U: *Arhivska praksa*, br. 6, Tuzla, 212-220, JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Društvo arhivskih zaposlenika TK.

- Kožar, A. (2003), Autonomnost arhivske službe – mogućnost ili utopija, *Zbornik radova „Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja“*, br. 2, Maribor, 166-174, Pokrajinski arhiv Maribor, Arhivsko društvo Maribor.
- Kožar, A., Balta, I. (2004), *Pomoćne historijske znanosti i arhivistika*, Tuzla, JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Društvo historičara Tuzla.
- Kožar, A. (2006). Arhivski fondovi i zbirke u arhivima Bosne i Hercegovine. U: *Zbornik radova sa 1. kongresa arhivista Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 39-52, Arhivističko udruženje Bosne i Hercegovine (AU BiH).
- Kožar, A. (2010), Demokratizacija ili etatizacija arhivske djelatnosti Bosne i Hercegovine. U: *Arhivska praksa*, br. 13, Tuzla, 25–33, JU Arhiv TK, Društvo arhivskih zaposlenika TK.
- Kožar, A. (2010), Arhivska legislativa u Bosni i Hercegovini. U: *Atlanti*, br. 20, Trieste, 171-185, Međunarodni institut arhivskih znanosti Trst.
- Kožar, A. (2011), Pedeset godina arhivističke periodike u Bosni i Hercegovini. U: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, Zbornik radova, broj 10, Maribor, 151-162, Pokrajinski arhiv Maribor.
- Kožar, A. (2011). *Arhivistika u teoriji i praksi, knjiga treća*, Tuzla, JU Arhiv TK, Društvo arhivskih zaposlenika TK, Društvo historičara Tuzla.
- Kožar, A. (2013). Arhivistička dostignuća Bosne i Hercegovine. U: *Atlanti*, broj 23, sv. 1, 149-158, Trst, Međunarodni institut arhivskih znanosti, Trst.
- Klasinc, P.P. (2010), Slovenska arhivska zakonodaja med leti 2000. in 2010. U: *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, Zbornik radova, br. 9, Maribor, 73–90, Pokrajinski arhiv Maribor.
- Mačkić, Z. (2009), Zakon o arhivskoj djelatnosti. U: *Glasnik Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske*, br. 1, Banjaluka, 13–17, Udruženje arhivskih radnika RS.
- Semlič-Rajh, Z. (2008), Slovenska arhivska služba i novo zakonodavstvo, U: *Arhivska praksa*, broj 11, Tuzla, 137-153, Arhiv TK i Društvo arhivskih zaposlenika TK.
- Šabotić, I. (2002), Arhivsko zakonodavstvo na nivou Bosne i Hercegovine, *Arhivska praksa*, br. 5, Tuzla, 16–22, Historijski arhiv Tuzla, Društvo arhivskih radnika BiH – Ogranak Tuzla.
- Šabotić, I. (2013), Arhivi – tranzicija, politika, etika. U: *Glasnik arhiva i AU BiH*, br. 43, Sarajevo, 50-58, Arhivističko udruženje BiH.

SUMMARY

The transition of Bosnia and Herzegovina society is an extremely complex process. It takes place under the conditions of division of different types and under the influence of numerous external and internal factors. It began with the erosion of mono-socialist system and the establishment of a multiparty system of liberal democracy in 1990, and then severely disturbed by a four-year aggression against Bosnia and Herzegovina (1992-1995), which brought about the suffering and destruction of all kinds. Archives, archival objects, equipment, personnel, as well as huge amounts of archival material are exposed to the sufferings. The war consequences are still present in almost all segments of Bosnia and Herzegovina's transition society, hence in archival activities.

The Dayton constitutional order of Bosnia and Herzegovina (the state, the two entities, the ten cantons, the Brčko District of B&H) has caused and slowed down the transitional socio-economic, educational and cultural changes to the present day, which had a direct reflection on the state and dynamics of changes in archival activities. However, archives and archival activities gradually adapted to administrative and other changes, stabilizing the situation, and even improving in some fields of work. In these endeavors they encountered and encounter many obstacles, objective and subjective nature, which prevent them from properly optimizing their activities, understandable in the spirit and on the level of social needs.

The overall state of archival activity is decisively influenced by an inadequate perception of its role and significance by the socio-political structures that govern the character and dynamics of change in the Bosnian-Herzegovinian society. This is presented in this paper in two examples: on the status of archives and archival activities (which is mostly etatised by the founders), and on the vision of the society about the strategy of development of culture and science (which are insufficient and restrictive). On the example of scientific-archival accomplishments, however, it was pointed out that the archivist knowledge and enthusiasm, which archivists have no doubt, can be stronger than the numerous barriers they stood on that way, and thanks to that, they achieved enviable results in this field. It strives to show that archives and archivists are not and should not only be simple monitors of social transitional changes, but must be their active creators and participants. This action should not be individual and isolated, but absolutely synergistic through appropriate democratized professional archival associations, since the absence of democracy in some of the existing ones significantly narrows the possibilities for achieving any kind of stepping for the better. Democratization of activities is a medicine against the etatization, political influence, corruption, hopelessness and all other weaknesses that have been exposed to archival activity in Bosnia and Herzegovina for a long time.

Acceptance date: 11.08.2019

Typology: 1.02 Review Article